

Marton Péter

Nemzetközi tehermegosztás az ebolajárvány és az Iszlám Állam elleni fellépésben

Magyarország 2014-ben két, eltérő jellegű ad hoc nemzetközi együttműködésben is részt vett: az ebolajárvány kezeléséhez és az úgynevezett „Iszlám Állam” elleni fellépéshez is hozzájárult. A szerző a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János kutatói ösztöndíjának támogatásával készített tanulmányában a nemzetközi tehermegosztás elméletét alapul véve azt vizsgálja meg, hogy Magyarország gyakorlati szerepvállalása e két esetben mennyiben tükrözi az elmélet által sugallt hozzájárulás mértékét.

Bevezetés

Magyarország 2014 novemberéig ötven tonnányi hadianyagot, nagyrészt különféle gyalogsági és tüzérségi lőszereket szállított az Iszlám Állam ellen harcoló kurd erőknél. Korábbi felajánlása 224 tonna volt, ám „ennyire végül nem volt szükség”, mint az utóbb számos tudósításban megjelent.¹ Korábban, még 2014. augusztus 18-án megérkezett az iraki kurd területekre egy magyar segélyszállítmány is az „iraki kurdoknak és keresztényeknek” felajánlott hetvenezer euró értékű magyar segítség részeként.²

A 2013 végén kitört és 2014 során jelentősen súlyosbodott nyugat-afrikai ebolajárvánnyal kapcsolatban Magyarország 2014 októberében felajánlotta, hogy védőfelszereléseket és fertőtlenítőszereket küld az elsődlegesen sújtott térségbe, „bár [saját] kockázati szintje alacsony”.³ Magyar járványügyi szakemberek és orvosok eközben többen is kiutaztak, hogy a nyugat-afrikai országokban segítsenek a járvány kezelésében. 2014 novemberében azután a magyar kormány több másik országgal közösen indított útnak egy újabb segélyszállítmányt, melyet egy holland hajó juttatott el a rendeltetési helyére.⁴ A tanulmány során a későbbiekben is hivatkozott *Ebola Funding Tracker* adatbázis 2015. január 19-i állása szerint Magyarország így 2014 során összesen 67 ezer dollárnyi összeget fordított a járvány elleni fellépésre.⁵

E rövid összehasonlításból látható, hogy a 2014-ben a magyar állam az Iszlám Állam elleni küzdelemhez adott több hozzájárulást. A magyar kormány mindkét kihívást fontosnak ítélte. Szijjártó Péter külügyminiszter szerint: „Az Iszlám Állam közvetlen fenyegetést jelent az olyan értékrendű világra, amelyhez Magyarország is tartozik.”⁶ Az ebolajárvány

1 Magyar lőszerből kevesebb is elég volt az Iszlám Állam ellen. *hvg.hu*, 2014. 11. 21.

2 Irakba érkezett a magyar segélyszállítmány egy része. *mandiner.hu*, 2014. 08. 18.

3 Magyarország is segít az Ebola megfékezésében. *hír24.hu*, 2014. 10. 16.

4 Member states meet €1 billion Ebola aid pledge. *euractiv.com*, 2014. 10. 11.

5 Az Ebola Funding Tracker elérhető itt: <http://www.theguardian.com/global-development/datablog/ng-interactive/2014/oct/28/-sp-ebola-funding> (lekérdezés: 2015. 01. 19.).

6 „Közvetlen fenyegetést jelent az Iszlám Állam”. Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2014. december 3.

ügyében pedig ugyanó úgy fogalmazott: „Ez több, mint egy egészségügyi kihívás. A világnak azon a felén az ennél kisebb horderejű esetek is gazdasági rendszereket tudnak romba dönteni és politikai rendszereket tudnak destabilizálni.”⁷

A tanulmány az alábbiakban – a 2014-es év időkeretében – azt vizsgálja meg, mi magyarázhatja a két, különböző ügyben tett eltérő magyar hozzájárulás mértékét, aminek révén Magyarország eltérő mértékben vette ki részét az e kérdésekkel összefüggésben szerveződött nemzetközi tehermegosztásból. Ebből a célból először is szemügyre veszi a biztonsági kihívásokkal kapcsolatos nemzetközi tehermegosztás elméletét, majd esettanulmányként megvizsgálja annak gyakorlatát az ebolajárvánnyal és az Iszlám Állam elleni fellépéssel kapcsolatban. Ennek alapján megítélhető, hogy Magyarország eljárása mennyiben volt összhangban az elmélet alapján megfogalmazható várakozásokkal, illetve a két részletesen vizsgált esetben megfigyelt gyakorlattal.

A cél elsődlegesen nem a magyar külpolitika vonatkozó döntéseinek valamiféle egyértelműen bizonyítható konklúziót kínáló elemzése, bár a nemzetközi tehermegosztás jellemzőinek tárgyalása kapcsán zárásképpen – röviden – ezeknek a döntéseknek a lehetséges hátterére is reflektálunk majd. Ennél szerényebb cél, de e tanulmányon keresztül mégis fontosabb annak felismerése, hogy a nemzetközi tehermegosztásban való részvétel és az ezzel kapcsolatos döntések szükségessége napjainkban rendszeresen felmerül.

A nemzetközi kapcsolatok elmélete és az államok közötti tehermegosztás kihívása

A tehermegosztás izgalmas kihívása a nemzetközi kapcsolatoknak. Az önsegély elsődlegességéből, illetve az államok közötti kapcsolatok rivális természetéből kiinduló realista elmélet⁸ logikája szerint akár paradoxonnak is felfogható.

Ha van elérhető közös jó vagy elkerülendő közös rossz, az elvben önérdékkövető szereplőket is együttműködésre készíthet. A kooperáció stabilitása azonban kérdéses lehet. A relatív előnyök keresésére való hajlam legelőször is arra sarkalhatja az egyes szereplőket, hogy a közös jó megteremtésével, illetve a közös rossz elkerülésével kapcsolatos költségeket a fellépés megszervezésének a kezdetétől lehetőleg a másakra terheljék. A későbbiekben pedig a közös fellépésből eredő negatív következmények viselésének megosztása lehet konfliktus tárgya. Rivális szereplők ellen szerveződött katonai koalíciók esetében a harc feladása és a partner(ek) cserbenhagyása, sőt még az átállás is elképzelhető. A biztonsági dilemma sajátos, szövetségek keretében fellépő változatának forrása, hogy a meglévő partnerekkel szembeni bizalmatlanság általános bizonytalanságérzetet teremthet.⁹

Nem háborús közegben is problematikus lehet azonban a költségek megosztása. Az együttműködésnek mindig van *kezdeményezője*, és ez nagyjából egyenlő súlyú államok

7 „Az ebola több mint egészségügyi kihívás”. Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2014. 10. 20.

8 A realista elmélet alapjait illetően, illetve a nemzetközi kapcsolatok elméletének egyéb, itt idézett irányzatairól magyar nyelven lásd Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, 2009, Osiris. A realizmusról: 220–289. o.; a liberális irányzatokról: 290–352. o.; a konstruktivista megközelítésről: 353–410. o.

9 Snyder, Glenn H.: *Alliance Politics*. Ithaca, New York, 1997, Cornell University Press; Wilkins, Thomas Stow: *Analysing Coalition Warfare from an Intra-Alliance Politics Perspective: The Normandy Campaign 1944*. *Journal of Strategic Studies*, Vol. 29, Issue 6, 2006, 1121–1150. o.

viszonyában a realista felfogással csak akkor lehet összeegyeztethető, ha az kezdeményez, akinek számára az adott cél megvalósítása racionális költség–haszon kalkulációk alapján fontosabb. A realizmus felfogásában a közös jó nem lehet egészen tiszta közjóság, azaz mindkét fél számára éppen egyformán hasznos. A kezdeményező állam így Fang és Ramsay elvont, játékelméleti levezetése szerint is többet kénytelen fizetni a partnerénél vagy partnereinél.¹⁰ Grieco pedig a különböző hasznosság feltételezését szem előtt tartva írta fel klasszikus egyenletét, miszerint két együttműködést folytató partner nyeresége között az eltérésre az államok különböző mértékben érzékenyek, és az együttműködéssel kapcsolatos hasznosságérzetük ennek megfelelően alakulhat. A realizmus felfogásában az államok mindenképpen *nagyon* érzékenyek az együttműködésből elérhető hasznok különbségére.¹¹

A katonai szövetségekben olykor mégsem érvényesül a leginkább érdekelt kezdeményezésének kvázi törvényszerűsége. A realizmus keretein belül az együttműködésben részt vevő országok súlyának jelentős eltérése szolgálhat erre magyarázatként. A kisebb partnerek a nagyobbak irányában sugalmazhatják az olyan célokért való fellépés kezdeményezését, amelyeket önállóan, illetve a nagy partner nélkül egyáltalán nem lennének képesek elérni. Ha a nagyobb partner kész vállalni ezt, akkor felsorakozhatnak mögéje azok az államok, amelyeknek ugyan érdekében állt volna a kezdeményezés, a költségek mértéke azonban kizáró okot jelentett számukra.

Ilyen módon a NATO-t, a „nagy partnereket” klasszikus munkájában Olson és Zeckhauser már a hidegháború idején szisztematikusan kizsákmányolóknak találta.¹² A politikai gazdaságtan egyenesen arról beszél, hogy a relatíve kisebb országok a védelmük előállítását részben „kiszervezik”, és az azzal kapcsolatos költségek megtakarítható részét a társadalmuk jólétére fordított költségekkel helyettesítik.¹³ Mindezt empirikus megfigyelések is alátámasztani látszanak,¹⁴ így a tehermegosztásról szóló diskurzus legfőbb vonulata nagyrészt az imént vázolt premisszákkal dolgozik. Ezekből azonban paradox módon az következhet, hogy a katonai szövetségek jelentős tagjainak magatartása – látszólag – az önérdékkövetés feltételezésével ellentétessé válik. A realista kereteken belül maradványok is említhetők azonban e logikával összefüggésben kritikák, amelyek tükrében a vezető hatalmak magatartása értelmezhető lehet.

Az állam mint haszonmaximalizáló szereplő költség–haszon számításait például fontos közreható változóként befolyásolhatják a védelmi ipari kapacitásai.¹⁵ A jelentős védelmi iparral bíró országok a gazdaságukat serkenthetik a nagyobb védelmi költségek révén, és így utóbbira részben befektetésként, illetve akár foglalkoztatáspolitikai eszközként

10 Fang, Songying – Ramsay, Kristopher W.: Outside Options and Burden-sharing in Nonbinding Alliances. *Political Research Quarterly* 2010, Vol. 63, No. 1, 188–202. o.

11 Grieco, Joseph M.: Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist critique of the newest institutional liberalism. *International Organization*, 1988, Vol. 42, No. 3, 485–507. o. A képlet kifejtését lásd: 496–500. o.

12 Olson, Mancur, Jr. – Zeckhauser, Richard: *An Economic Theory of Alliances*. Santa Monica, Ca., 1966, The RAND Corporation.

13 Kimball, Anessa L.: Political survival, policy distribution, and alliance formation. *Journal of Peace Research* 2010, 47:4, 407–419. o.

14 Lásd például Ringsmose, Jens: Paying for Protection: Denmark's Military Expenditure during the Cold War. *Cooperation and Conflict*, 2009, Vol. 44, No. 1, 73–97. o.

15 Cooper, Charles A. – Zycher, Benjamin: *Perceptions of NATO Burdensharing*. Santa Monica, Ca., 1989, The RAND Corporation, 12–13. o.

is tekinthetnek. Ennél is jelentősebb érv azonban, hogy a kollektív védelem *ténylegesen* nem tiszta közjóság. Inkább „közös termelésű” – és nem *feltétlenül* közösen elfogyasztott – jónak fogható fel.¹⁶ A védelmi költsékezés révén felállított saját haderő felhasználható kizárólagosan saját célokra is. A katonai szövetségek keretében arányon felül költsékező tagországok így a realista felfogásnak megfelelő kalkulációkra is alapozhatják az arányon alul költsékezőkkel való együttműködést.

Nem csak realista érvek magyarázhatják azonban a tehermegosztási együttműködést. A katonai fenyegetéseket ellensúlyozó katonai együttműködés tekintetében a védelmi ipari kapacitások például az állam pluralisztikus felfogásából kiinduló liberális irányzatok számára is jelentőséggel bírnak. A védelmi ipar ugyanis az állami politikát nyomásgyakorlás révén alakítani igyekvő érdekcsoportként is tekintetbe vehető.¹⁷ Eközben az állami vezetők a védelmi ipar támogatása révén elért magasabb foglalkoztatással az újráválasztásuk esélyeit is javíthatják, így a költséges védelmi együttműködés az ő költség–haszon kalkulációik szerint is kedvező lehet.

Az interdependencia-liberalizmus szemszögéből hangsúlyozható, hogy a NATO-n belüli, példátlanul tartós együttműködés az államközi kapcsolatok új minőségéhez vezetett a többnemzeti védelmi kutatási-fejlesztési és beszerzési programok révén is. Ez is az együttműködést megszilárdító tényező tehát, amely a kooperációt bizonyos mértékig pályához kötötté teheti. A gazdasági interdependencia jelensége ugyanakkor a nem katonai fenyegetések ellen irányuló, nem katonai jellegű tehermegosztási együttműködések magyarázója lehet generálisan is. Egy interdependens világban ugyanis a globális stabilitás és fejlődés minden állami szereplő számára alapvető érdek lehet. Az is elmondható továbbá, hogy a nemzetközi szervezeti architektúra, a kormányközi hálózatok és például a szupranacionalitás jelenségét megértőbben fogadó liberális megközelítésben – a realizmussal ellentétben – természetesnek találhatjuk az abszolút előnyök közös realizálására irányuló – és ennek részeként a terheken megosztozó – államközi együttműködést.¹⁸

Mindezt a konstruktivista irányzat ismeretelméleti álláspontjából kiindulva egészíthetjük ki további szempontokkal. Jelentőséggel bírhatnak e megközelítésben például a releváns döntéshozók alapvető értelmezési keretei. Számítanak ezek mind a kérdéses vezetők által irányított államok érdekeinek meghatározását, mind a vezetők és köreik (például politikai pártjuk) preferenciáinak formálódását, mind pedig általában az aktuális döntéshozatali helyzet megítélését illetően.

Az utóbbi szempontból fontos többek között az, hogy az állami vezetők mit éreznek a napirendre kellően sürgető erővel kívánczó kérdésnek, illetve hogyan határozzák meg az ilyen kérdések lényegét. Fontos lehet továbbá a döntéshozók felfogása egy adott helyzetre vonatkoztatva a saját kívánatos szerepüket és országuk elvárható szerepét illetően – hagyományos vagy újszerű szerepfelfogás is diktálhatja, hogy egy adott kérdésben egy

16 Sandler, Todd – Hartley, Keith: *The Political Economy of NATO: Past, Present, and into the 21st Century*. Cambridge, 1999, Cambridge University Press.

17 Ilyen módon az érdekcsoportok szerepére fókuszálva operacionalizálják az általuk „utilitáriánus liberalizmusként” leírt elméleti modellt egy klasszikus elemzésükben például Rittberger és Wagner. Rittberger, Volker – Wagner, Wolfgang: *German Foreign Policy Since Unification – Theory Meets Reality*. In: Rittberger Volker (ed.): *German Foreign Policy Since Unification: Theories and Case Studies*, Manchester, 2000, Manchester University Press.

18 Különösen annak immár hosszú hagyományaira tekintettel, ami a liberális irányzatok értelmezésében a kooperációt bizalomnövelő „iteratív” (azaz ismétlődő) játékként stabilizáló tényező. Lásd Kiss J. László: *Változó utak...* i. m. 300. o.

adott állam kezdeményező, társvezetői vagy inkább követő szerepet vállal, vagy mennyire igyekszik mozgósítani másokat követőként, és pontosan milyen vonatkozásban veszi ki a részét a tehermegosztási együttműködésből a legnagyobb súllyal.

A konstruktivizmusnak fontos mondanivalója lehet az állami határokat meghaladó társadalomszerveződést hangsúlyozó szociológiai liberalizmus és a neoinstitutionalista liberalizmus mondanivalójával tandemben is. A két szemlélet együttes alkalmazása a kormányközi, sőt akár transznacionális érdekcsoportokat és egyéb társadalmi csoportokat is magukban foglaló *kormányzások* közötti hálózatoknak a problémákat megvitató, illetve ezek uralkodó értelmezését a politika mára transznacionális közegében alakító funkciójára irányíthatja a figyelmet. Rávilágít így az említett hálózatoknak az episztemikus (értsd: ismeret- és vélekedésformáló) közösségként játszott szerepére is.

Mindebből az tűnhet ki, hogy miközben a nemzetközi kapcsolatok részben rivális, részben egymást kiegészítő elméleteinek mindegyike szolgál érvekkel a tehermegosztási együttműködés lehetőségességét illetően, még a realizmus is. Különösen az utóbbi esetében találkozhatunk óvatosságra intő figyelmeztetéssel az államok haszonmaximalizáló, azaz ilyen értelemben „önző” magatartását és a potenciálisan ebből származó problémákat illetően.

A közjóságok természete és a tanulmány alapvető hipotézisei

A tanulmány elméleti bevezetésének részeként az árnyaltabb értelmezés érdekében még egy kérdést fontos áttekinteni: a közjóság fogalmát.¹⁹

Közjóságnak olyan dolgokat tekintünk, amelyek élvezete nem csökkenti az adott dologból mások számára rendelkezésre álló mennyiséget (nem rivális jelleg), és amelyek fogyasztásából ugyanakkor nem is lehetséges kizárni specifikus szereplőket (nem exkluzív jelleg). A biztonságpolitika területét szem előtt tartva fontos adalék továbbá, hogy az igazán tiszta közjóságok esetében minden releváns szereplőnek kritikus mértékű érdekeltiséggel kell bírnia az adott közjóság elérhetőségében.

Hogy a nemzetközi kapcsolatok területéről szándékosan egy tökéletlen példával világítsuk meg az utóbbi feltétel jelentőségét, érdemes lehet felidézni a NATO működését a hidegháború idejéből. A szövetség a Szovjetunió elleni kollektív védelem révén eleve nem közjóságot hozott létre, hiszen a kizárhatóság, illetve a nem tagok kizárásának a lehetősége a védelem előnyeiből számos vonatkozásban adott volt. A Szovjetunióval szembeni védelem azonban klubjósággként sem felelt meg egészen a „kritikus érdekeltiség” kritériumának. Portugália soha nem úgy tekintett a NATO-beli együttműködés előnyeire, illetve a szovjet fenyegetésre, mint például Nyugat-Németország. A biztonságpolitika területén a legtöbb fenyegetés hasonlóan viselkedik, és az érdekeltiség mértékét befolyásoló tényezőként említhetjük például a térbeli közelség változóját.²⁰ A kérdés a biztonságpolitika területén nem triviális tehát.

19 A közjavakról alapvető áttekintésként lásd: <http://www.econlib.org/library/Enc/PublicGoods.html>; valamint a Public Goods and Publicly Provided Private Goods fejezetet Joseph E. Stiglitz *Economics of the Public Sector* című könyvében (New York, 2000, W. W. Norton).

20 Bennett, Andrew – Lepgold, Joseph – Unger, Danny: Burden-sharing in the Persian Gulf War. *International Organization*, 1994, Vol. 48, Issue 1, 39–75. o.

Az Iszlám Állam és az ebolajárvány elleni fellépés esetében is kézenfekvő értelmezés lehet, hogy ezek keretében közjó előállítása valósul meg; ennek pontos definiálása azonban főként az ebolajárvány esetében lehetséges.

Ez utóbbi esetében egyértelműen pozitív a hozzávéka a világ minden állama és így a világon minden ember számára annak, ha a fertőzések terjedésének sikerül véget vetni. Még az Iszlám Állam is profitálhat ebből. A térbeli közelség imént hangsúlyozott szerepe ugyanakkor nem úgy és nem olyan mértékben bír jelentőséggel, mint a NATO hidegháborús történetében a távolság a Szovjetuniótól. Az ebolavírust végső soron egy tízegynéhány órás repülőút választja el a világ jelentősebb városaitól.

Az Iszlám Állam esetében jóval nehezebb megfogalmazni, pontosan miként profitálhat a világ egésze közjószág jelleggel az Iszlám Állam által létrehozott „kalifátus” vesztéből. Közjóról beszélni ebben a vonatkozásban jelentős részben értékválasztáson alapul.

Az ebolajárvány elleni fellépés ilyen értelemben a közjószág-előállításként indokolt tehermegosztás sokkal tisztább esete. A várakozásunk általában az lehet, hogy minél tisztább közjószággal van dolgunk, annál könnyebben valósul meg tehermegosztási együttműködés az előállítása érdekében. A nemzetközi kapcsolatok elméletéről fentebb adott áttekintés fényében ezt úgy árnyalhatjuk, ha egyfelől a realizusból, másfelől a liberális és a konstruktivista felfogásból kiindulva is átgondoljuk a kérdést.

A realizmus, összhangban a politikai gazdaságtan *homo economicus* modelljével, különösen a tiszta közjószágok esetében jelez előre nehézkes együttműködést, tekintettel arra, hogy a cselekvést itt mindenki mindenkitől elvárhatja.²¹ A nem tiszta közjószágok kapcsán pedig a kizárhatóság, az egyes szereplők által fogyasztható (köz)jószágmennyiség, az eltérő érdekeltségi szinteket módosítani képes ösztönzők és az adott jószág keletkezése során jelentkező externáliák tudatos manipulálására számíthatunk az egyes szereplők által – és ebből eredően konfliktusokra is. Mind a tiszta közjószágok, mind a nem tiszta közjószágok esetében fontos szerepet tulajdoníthatunk a kezdeményező/vezető szereplőnek, amelynek az együttműködés megvalósulásához késznek kell lennie a költségek arányon felüli viselésére; ezzel lehet ugyanis a többi résztvevő általi hozzájárulások kiváltója. A tiszta közjószágok esetében még fontosabb is lehet ez a szerep, mint a nem tiszta közjószágok esetében.

A fentebb felvázolt egyszerű hipotézist mégsem szükséges ennek fényében módosítani. Az ebolajárvány esetében a kockázatok kvázi azonnali és nehezen kontrollálható jellegűek; a mások cselekvésére várakozás az ilyen esetben szuboptimális stratégia lehet. Az ebolajárvány elleni fellépés által a kockázatok csökkenthetők, míg az Iszlám Állam elleni fellépésben való részvétel például éppen a kockázatok fokozója lehet (ha a terroristák célpontjává tesz egy országot). A kockázatoknak az ebolajárvány és az Iszlám Állam jelentette kihívás eltéréseiből adódó specifikumai képezhetik tehát azt a közreható változót, melynek függvényében bizonyos esetekben a realizmus alapjain állva is kiterjedt és készséges kooperációt várhatunk el az államok között tiszta közjószágok előállítása érdekében.

A liberális irányzatokból táplálkozó megközelítés jóval egyszerűbb prognózist kínál: nem számít jelentős nehézségekre a tiszta közjószágok esetében, és még a nem tiszta köz-

21 Olson, Mancur: *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA, 1965, Harvard University Press, 14–16. o.

jóságok előállításában is elképzelhetőnek tartja az együttműködést. A konstruktivista megközelítésben pedig alapvető jelentőséggel bír, hogy milyen értelmezési kerettel vizsgáljuk a különféle döntéshozók az adott kérdéshez, így például tiszta közjóságnak vélik-e azt, ami nem feltétlenül az; vagy éppen nem tiszta közjóságnak ítélik-e azt, ami valójában az.

Az itt vázolt feltételezések hipotézissé formálásához operacionalizációra, vagyis a magyarázni kívánt függő változók pontos megjelölésére van szükség, amelyeket az elemzés részeként mérni igyekszünk. A független változó értelemszerűen az előállítandó közös jó jellege – közjóság vagy klubjóság, tiszta vagy nem tiszta.

Függő változó lehet például a „részt vevő országok száma” és „az adott közjóság előállítására fordított erőforrások aránya az elérhető becslések tekintetében szükségesnek tűnő ráfordításhoz képest”, avagy egyszerűbben a „ráfordítás/szükséglet ráta”. Ezek az *együttműködés minőségének mérői*. Ezenfelül a realizmus által előre jelzett „tudatos manipuláció” (részleges és teljes kizárás, illetve az ösztönzők és az externáliák tudatos alakítása), valamint a konstruktivizmussal kombinált alternatív megközelítés által jelzett „értelmezési keret” változók érdemelhetnek figyelmet.

Általános elvárás lehet az eddigiek fényében, hogy az ebolajárvány elleni fellépés kapcsán találunk nagyobb számú részt vevő országot, megfelelőbb ráfordítás/szükséglet rátát, kevesebb tudatos manipulációt és egyértelműbb értelmezési keretet („fellépés = tiszta közjóság”). Emellett, mivel a fellépés itt mindenkinek egyértelműen az érdekében áll, a hozzájárulások koordinálásában a vezető szerepet várhatóan nem egy állam tölti be; megfelelő keretet biztosíthat hozzá a meglévő nemzetközi szervezeti architektúra is (az ebolajárvány esetében az Egyesült Nemzetek Szervezete mellett specifikusan a Egészségügyi Világszervezet). Ez azt is jelenti, hogy a transznacionális bürokratikus hálózatok szintén inkább itt tehetnek szert jelentőségre. Az erős közös érdekeltségre tekintettel multilaterális diplomáciai aktivitásra és a fellépés közös beárazására is főként itt számíthatunk, külön-külön egybekötött bilaterális diplomáciai tevékenységre pedig inkább az Iszlám Állam elleni fellépés szervezésében. Az együttműködő beárazásból következően az ebolajárvány esetében az egyes részt vevő országok GDP-arányos hozzájárulásának kisebb szórását várjuk a tehermegosztás méltányosságának indikátoraként.

Az alábbiakban ennek fényében tekintjük át az ebolajárvány, illetve az Iszlám Állam jelentette fenyegetés természetét, felvázoljuk a fellépés részeként lehetséges intézkedéseket, majd az empirikus megfigyelések alapján, a 2014-es év tapasztalatainak fényében sort kerítünk az imént vázolt hipotézisek ellenőrzésére is.

Fontos kiegészítés ezen a ponton, hogy ilyen módon az államok egész kollektívájának együttes magatartását illetően fogalmaztunk meg várakozásokat, és e feltételezések felülvizsgálata nyomán *erről* tehetünk megállapításokat. Az egyes államok magatartása eltérhet a kollektív tendenciára vonatkozóan megfogalmazott elmélettől, miszerint a tisztább közjóság a kockázatok jellegének függvényében nagyobb és egyenletesebben megoszló hozzájárulásokat ösztönözhet. Az ilyen államok esetében – specifikus körülményeiket figyelembe véve – akár a realizmus feltételezéseivel konzisztensen is magyarázhatjuk azt, ha nem a tiszta közjóság előállításában tekintik magukat erősebben érdekeltnek.

Az ebolajárványhoz kapcsolódó kihívás természete

A közegészségügyi biztonság tekintetében fenyegetést jelentő kórokozók egyik legalapvetőbb ismérve, hogy paramétereik nem állandóak. Folyamatos átalakulásuk következtében például fertőzőkenyebbé, halálosabbá, hosszabb ideig lappangóvá válhatnak. Az efféle paraméterek kombinációi határozzák meg a fennálló kihívás jellegét. A 2013 végétől kibontakozó nyugat-afrikai ebolajárvány esetében is komoly kihívást jelentő konsztaellációval van dolgunk. Az ebolafertőzés akár huszonegy napig is lappanghat az emberi szervezetben,²² és a tünetmentesség még interkontinentális légi járatok igénybevétele nélkül is lehetőséget ad a fertőzött számára a jelentős helyváltoztatásra. Így valószínű a vírus továbbterjedése egymással közvetlenül nem érintkező emberi közösségek között. A rurális/urbánus választóvonal átlépésével például a vírus terjedésének esélyei jelentősen nőnek. Ez egyszerű matematikai képlet alapján belátható. Egy emberi közösségen belül a különböző személyek közötti lehetséges érintkezések száma $n(n-1)/2$ [ahol n a személyek száma]. Így n értékének növekedésével több lehetséges érintkezést és több elérhető hordozót kapunk.

Látszólag csökkenti ennek jelentőségét, hogy a vírust eleinte nem könnyű továbbadni.²³ A lappangás tünetmentes időszakában még szexuális úton sem igazán valószínű a fertőzés. A helyzet ezen a téren gyorsan változik azonban, amint a fertőzött állapota súlyosbodik. Rendkívüli óvintézkedések hiányában a nagyon rossz állapotba kerülő, vérzékeny, illetve hányástól és hasmenéstől szenvedő betegek esetében a fertőzés nagyon is valószínű, és a megfelelő egészségügyi ellátást nélkülöző területeken éppen ezért makacs kihívás a járvány kezelése. Belátható, hogy bár népszerű „higiéniai” és „kulturális” tényezők szerepére utalni a vírus terjedésének magyarázataként, ténylegesen nem ezek a meghatározók. Szemléletesen mutatja ezt, hogy milyen nagy számban váltak fertőzötté orvosok és ápolók is; közülük 2014 októberéig kétszáznál is többen meghaltak.²⁴

A kulcs a kihívás kezelésében ezért a fertőzöttekkel kapcsolatba került személyek felderítése és nyomon követése (*contact-tracing*), illetve a fertőzöttek izolációs kezelése a speciális *Ebola Treatment Unit*-ok (ETU-k) szabványainak megfelelő körülmények között.²⁵

A halálozási ráta igen magas. Az aktuális kalkulációk 70% körüli arányt jeleznek. Közvetlenül a járvány következtében 2015 elejéig 8500-nál is többen veszítették életüket, az ismert fertőzöttek száma pedig meghaladta a 21 000-et.²⁶ Az ebolafertőzöttek kezelésének különleges kívánalmai ráadásul jelentős terhet rónak az egészségügyi rendszerre.

22 *Ebola virus disease*. Fact sheet N°103, WHO, 2014. szeptember. Esetenként ennél tovább is tarthat a lappangás időszaka.

23 Locke, Susannah: *How hard is it to catch Ebola?* *Vox*, 2014. 12. 7.

24 Diamond, Dan: *Ebola Has Killed More Than 200 Doctors, Nurses, And Other Healthcare Workers Since June*. *Forbes*, 2014. 10. 15.

25 Hill, Andrew: *There's no standard blueprint for an Ebola treatment unit*. USAID (blogbejegyzés), 2014. 10. 01. Az Egyesült Államok részéről a USAID a libériai fegyveres erőkkkel, a Médecins Sans Frontières és az Egészségügyi Világszervezet szakértőivel együtt dolgozott ki ilyen szttenderdeket.

26 A gyakori félreértésekre tekintettel érdemes lehet megjegyezni, hogy e két szám összevetése nem tükrözi a halálozási arányt, hiszen a fertőzöttek sorsa egyelőre ismeretlen, vagyis közülük is sokan életüket veszítik a továbbiakban, míg mások túlélnek a betegséget. Fontos továbbá figyelembe venni, hogy valószínűleg nem tudunk minden esetről. Az amerikai járványügyi hatóság (Center for Disease Control – CDC) például 2,5-szeres alulbecsléssel számolt egy helyzetértékelésében a nyugat-afrikai országokra vonatkozóan: *Estimating the Future Number of Cases in the Ebola Epidemic — Liberia and Sierra Leone, 2014–2015*, CDC, 2014. 09. 26.

rekre az elsődlegesen érintett, szegény nyugat-afrikai országokban. A közvetlenül vagy közvetve a járvány miatt kieső egészségügyi szolgáltatások és kapacitások miatt is sokan meghalhattak.²⁷

Mindezek alapján körvonalazható a vírus leküzdéséhez adható legfontosabb segítség: legelőször is addicionális kórházi kapacitásokra, azon belül is különösen több ETU-ra van szükség. Szükséges emellett a fertőzések felderítése és nyomon követése, a behurcolt esetek²⁸ gyors elszigetelése.

Az ebolajárvány kezelése ugyanakkor nem kizárólag technokratikus megközelítés jegyében, politikai értelemben légtüres térben történik. A fertőzött területek elszigetelésének zsigeri készletéből eredő követelése gyorsan, sokféle megjelent. Karantén jellegű intézkedések ténylegesen szerepet játszhatnak a járvány feltartóztatásában, de csak akkor, ha alkalmazásuk jóval átgondoltabban történik, mint ahogyan azt a politika szereplői olykor sürgetik. Guinea, Libéria és Sierra Leone hármashatárvidékén, ahol a fertőzések igen jelentős része koncentrálódott sokáig, 2014 nyarán például működött egyfajta *cordon sanitaire*.²⁹ Ennek végrehajtása szigorú intézkedésekkel indult, utóbb azonban az eljárás szelídült, és a karantényúrú mentén felállított ellenőrzőpontoknál végrehajtott orvosi szűrésre korlátozódott. Az ilyen megközelítés jóval eredményesebb lehet, mivel az érintett populációval együttműködésben valósulhat meg. Máskülönben kijátszható, sőt éppenséggel az intézkedés értelmét aláásó, lázadó kerülőutakra terelheti a lakosságot.

Ez nagyobb léptékben is érvényesülő összefüggés. A behurcolt eset által érintett Texasban felvetődött például az elsődlegesen fertőzött területekről érkező légi járatok leállítása, és számos légitársaság is fontolóra vette egyes, a térségbe induló járatainak leállítását.³⁰ Be kell azonban látni, hogy az ilyen intézkedések esetén is kerülhetnek ebolafertőzötték bárhová a világban, még hozzá gyakorlatilag bármely légitársaság gépeinek a fedélzetén. Nem feltétlenül a saját országukban szállnak ugyanis repülőre, közbülső állomásról pedig továbbrepülhetnek más országok és városok felé. A járatok leállítása ugyanakkor súlyos gazdasági veszteségekhez vezetne a gazdasági értelemben egyébként is súlyosan érintett országokban.

Így inkább a repülőtéren szűrések lehetnek működőképesekek. Minden ilyen jellegű, korlátozó intézkedés kapcsán érdemes figyelembe venni a terjedés elképzelhető útjaihoz rendelhető különböző valószínűségértékeket. Az interkontinentális fertőzések (esetleges) terjedése által generálható gráf skálafüggetlen jellegű: a terjedés infrastruktúrájaként a légi közlekedés rendszere szolgál, melyet többek között a posztkoloniális kapcsolatok (az erős becsatornázottság a korábbi gyarmattartók felé), illetve a légi társaságoknak a légi utasforgalmat a nagyobb kapacitáskihasználtság érdekében kerékagy és küllők jellegű hálózaton át terelő magatartása formált a mai képére. Az elsődlegesen érintett országokból kirepülő utasforgalomnak 50%-a irányul Ghánába, Szenegálba, Gambiába, illetve az Egyesült Ki-

27 Pizzi, Michael: Ebola outbreak exposes West Africa's existing public health woes. *al-Jazeera*, 2014. 09. 16.

28 Ilyen eset jelentkezett már Texasban, Spanyolországban és az Egyesült Királyságban is.

29 McNeil, Donald G. Jr.: Using a Tactic Unseen in a Century, Countries Cordon Off Ebola-Racked Areas. *New York Times*, 2014. 08. 12.

30 Egyes országok (például a Dél-Afrikai Köztársaság) végül ténylegesen bevezettek beutazási tilalmakat, és a légi társaságok részéről a járatok ritkítására egyértelműen sor került. Lásd Anderson, Mark: Ebola: airlines cancel more flights to affected countries. *Guardian*, 2014. 08. 22.

ráltságba és Franciaországba.³¹ Az interkontinentális terjedés lehetőségének szempontjából így elsősorban a két volt gyarmattartó ország jelentősebb kitettsége állapítható meg.

Az ebolajárvány azért is figyelmet érdemel, mert a jelentkezése nem balesetszerű. A mechanizmus, amellyel az emberi populációt fenyegeti, a zoonózis nevet viseli: így utalunk arra, amikor egy elsődlegesen állati gazdaorganizmusok hordozta kórokozó az ember irányában lépi át az úgynevezett xenográfiai határvonalat, és alkalmazkodik egy eltérő tulajdonságokkal bíró új szervezethez. Utaltunk továbbá az ezt követő „epizootikus” szakaszon belül a rurális/urbánus választóvonal jelentőségére is. Mind a xenográfiai, mind a rurális/urbánus határ átlépése *egyszerre* válik valószínűbbé az emberiség által a természettől elvett élettér növekedésének következtében. Így a „felbukkanó” módon jelentkező (*emerging*) betegségek előfordulásának valószínűsége nő.

Az Iszlám Állammal összefüggésben jelentkező kihívások

A magára iraki és levantei iszlám államként hivatkozó szervezet 2013 óta szerepel gyakrabban a hírekben.³² A szíriai polgárháború kiváltó okairól szóló számos átfogó tanulmányban, melyek 2012–2013 folyamán jelentek meg, még nem találkozni az Iszlám Államra vagy – angol rövidítéseivel – az ISIS-ra vagy ISIL-re tett utalásokkal.³³ Egy 2013. novemberi, kifejezetten a szíriai konfliktusban harcoló külföldiekre fókuszáló összefoglaló jelentés pedig még úgy említi az Iszlám Államot, mint főként Idlib és Aleppó környékén aktív szervezetet, „melynek több mint kétszáz tagja van”. Ugyanez a jelentés a Dzsabhat an-Nuszra iszlamista frakciót nevezte a külföldről harcolni érkezők számára legvonzóbb alakulatnak.³⁴ Egy 2013. decemberi tanulmánykötet azután már „a kétségkívül legradikálisabb erőként” írta le az Iszlám Államot, bár jellemzően még mindig a Dzsabhat an-Nuszrával egyszerre tett róla említést.³⁵

Mindettől függetlenül a szervezet magvát ténylegesen egy olyan csoportosulás képezi, mely maga is különféle erők összefogásából jött létre a 2003 utáni iraki konfliktus közegében. Részvév lett ennek a koalíciónak többek között az Abu Muszab az-Zarkávi vezette „al-Káida Mezopotámiában” *tanzím* (értsd: a dzsihárad mezopotámiai, avagy iraki támaszpontja mozgalom) is. Előbb az ő részvételükkel szerveződött meg az „iraki mudzsahedín súra”, majd ennek nyomában 2006-ra jött létre az „Iraki Iszlám Állam”.³⁶ Ez akkor

31 Bogoch, Isaac I. et al.: Assessment of the potential for international dissemination of Ebola virus via commercial air travel during the 2014 west African outbreak. *The Lancet*, 2015. január, Vol. 385, Issue 9962, 29–35. o.; továbbá Rettner, Rachel: Ebola Airport Screening Prevents 3 Cases Per Month from Traveling. *Live Science*, 2014. október 20.

32 Lásd a Google Trends alkalmazás révén elérhető adatokat: <http://www.google.co.uk/trends/explore?q=Islamic%20State> (lekérdezés: 2015. 01. 5.).

33 Lásd Leenders, Reinoud – Heydemann, Steven: Popular Mobilization in Syria: Opportunity and Threat, and the Social Networks of the Early Risers. *Mediterranean Politics*, 2012. július, Vol. 17, Issue 2, 139–159. o.; Syria's Mutating Conflict. International Crisis Group, *Middle East Report* N°128, 2012. 08. 01.; Haddad, Bassam: Syria, the Arab uprisings, and the political economy of authoritarian resilience. *Interface: a journal for and about social movements*, 2012. május, Vol. 4 (1), 113–130. o.; O'Bagy, Elizabeth: The Free Syrian Army. Institute for the Study of War (ISW), *Middle East Security Report* 9, 2013. március.

34 *Europe's Challenge: The Return of the Foreign Fighters*. Civil Military Fusion Center – Mediterranean Basin Team, 2013. november, 4. o.

35 Lynch, Marc (ed.): The Political Science of Syria's Civil War. *POMEPS Studies* No. 5, POMEPS – Project on Middle East Political Science, 2013. 12. 18.

36 In their own words: Reading the Iraqi insurgency. *International Crisis Group Middle East Report* N°50, 2006. 02. 15.

területeket nemigen ellenőrzött, ellenben harcban állt az amerikai és a velük szövetséges iraki biztonsági erőkkel, miközben fokozatosan szembekerült az utóbbiak ellen felkelést folytató szunnita iraki erők egy részével is.

A körkörös hadakozás a gyengüléseket hozta, és az iraki konfliktus intenzitása így idővel jelentősen csökkent. 2007-ben még 25 ezer civil áldozata volt a harcoknak, 2009-re pedig ötezernél kevesebb.³⁷ 2010. júniusi sajtótájékoztatóján Ray Odierno tábornok, az Irakban állomásozó amerikai erők parancsnoka már arról számolhatott be, hogy „az iraki al-Kaida” negyvenkét vezető tagjából harmincnyegyet megöltek vagy elfogtak.³⁸

Az elfogott tagok azonban utóbb nagyrészt szabadlábra kerültek, és a fogságban töltött évek hasznosnak bizonyultak számukra eltökéltségük megerősítésében és újjászerveződésük alapjainak megteremtésében.³⁹ A dzsiháid transznacionális pénzügyi háttere is adott maradt: többek között az öbölállamokban.

Két további, alapvető jelentőségű tényező járult hozzá ezenkívül az iszlamisták újbóli megerősödéséhez. Az Egyesült Államok 2011-re kivonta a csapatait Irakból, befejezettekkel Irak stabilizációját, ami egyfajta minimális célként fogalmazódott meg az iraki demokráciateremtés kétes eredményeinek fényében. Szíriában pedig ugyanebben az esztendőben kirobbant a máig tartó polgárháború kezdetét jelentő felkelés.

E fejlemények egymástól függetlenül mentek végbe. A szíriai események az „arab tavasz” aposztrofált folyamat kontextusában bontakoztak ki. Dara városában indult el az Aszad-rendszer elleni tüntetéshullám, és itt vezetett először erőszakos válaszhoz a rezsím biztonsági erői részéről.⁴⁰ A rendszer brutális fellépése dezertálásokat soroztatott el a haderőn belül, és ennek részeként a késő tavasz, illetve a nyár folyamán már magas rangú tisztek is az ellenállók között tűntek fel, rendszerint a *YouTube*-on megosztott felvételeken jelentve be csatlakozásukat a formálódó felkeléshez. Ennek a folyamatnak a termékeként alakult meg a számos különálló csoportosulást összefogni próbáló (és ebben valójában nem túl eredményes) Szabad Szíriai Hadsereg. Nyugati források máig erre az esernyőszerű szerveződésre utalnak a mérsékelt, sőt olykor „szekuláris” felkelőerőként. Ténylegesen azonban a Szabad Szíriai Hadsereg sem egységesnek, sem egyöntetűen mérsékeltnek-szekulárisnak nem mondható. Néhány alakulatának parancsnokai például maguk is valamiféle „iszlám állam” létrehozásában látták Szíria jövőjét már a kezdetektől,⁴¹ még ha ennek víziója nem is volt azonos a ma Iszlám Államként emlegetett szerveződés vonatkozó elképzeléseivel. Fontos szerepet játszott a felkelés és a vallás viszonyát illetően, hogy a felkelést támogató erők között már a korai szakasztól jelentős szerepet kapott a szíriai Muszlim Testvériség is.⁴²

A külföldi és egyértelműen radikálisabb iszlamista elem ebben a közegben fokozatosan, 2012-től kezdődően tehetett szert jelentőségre. A szíriai állam megrendült, Irakban a stabilitás a viszonylagos pacifikálódás ellenére sem volt igazán adott, a konfliktus környe-

37 Lásd az Iraq Body Count adatbázist: <https://www.iraqbodycount.org/database/> (lekérdezés: 2015. 01. 05.).

38 Shanker, Thom: *Qaeda Leaders in Iraq Neutralized, U.S. Says*. *New York Times*, 2010. 06. 04.

39 McCoy, Terrence: *How the Islamic State evolved in an American prison*. *Washington Post*, 2014. 11. 04.

40 Leenders, Reinoud – Heydemann, Steven: *Popular Mobilization...* i. m.; Winter, Lucas: *A modern history of the Free Syrian Army in Daraa*. Foreign Military Studies Office, 2013.

41 O'Bagy, Elizabeth: *The Free Syrian Army*, i. m. 43. o.

42 Hassan, Hassan: *Argument: How the Muslim Brotherhood Hijacked Syria's Revolution*. *Foreign Policy*, 2013. 03. 13.

zetében pedig számos ország, az öbölországot, Törökországot, sőt ekkor még a nyugati államokat is beleértve, kifejezetten örömmel fogadta az Aszad-rendszer elleni felkelés megerősödését. Az átjárható északi és keleti határok szolgáltak így okként – egyes szereplők, például Katar és Törökország aktívabb támogatása mellett – a konfliktust átforgató új tényező megjelenéséhez.

A felkelés sikerét remélő hozzáállás a Nyugat részéről változott meg egyértelműen az iszlamisták térnyerése láttán. 2013 nyarán a Damaszkusz körzetében történt vegyifegyver-alkalmazás miatt még kormányerők elleni légitámadásokat fontolgatott az Egyesült Államok, Franciaország és az Egyesült Királyság. Ugyanakkor aggodalommal viseltettek az iszlamistáknak a beavatkozás általi esetleges megerősítését illetően, és ez is szerepet játszhatott a közvetlen katonai lépések elmaradásában.

Még 2013 áprilisában létrejött ugyanis – az Iraki Iszlám Állam utódaként – az „Iraki és Levantei Iszlám Állam”, az év őszére pedig jelentősen megerősödött, miután más csoportok is csatlakoztak hozzá. Szíriai megerősödését követően, melyben jelentős számú külföldi (értsd: nem szíriai és nem is iraki) harcos is szerepet játszott, a szervezet 2014 során győztesen tért vissza Irakba, ahol a síita vezetésű Maliki-kormányzat elleni elégedetlenség ekkorra kritikus szintet ért el. Ez vezetett el oda, hogy 2014 végére az Iszlám Állam ezreket mérszárolt le hódításai során mind Szíriában, mind Irakban, rabszolgákra tett szert, jelentős területeket ellenőriz, ahol saját közigazgatás alapjait teremtette meg, jövedelemforrásokhoz jutott többek között olajbevételek révén, és e tanulmány írásának időpontjában a körülményekhez képest jól tartja magát a légitámadások formájában rá nehezedő nyomás ellenére is.

Az Iszlám Állam ellen irányuló nyugati katonai cselekvés miéértje a szervezet iraki terjeszkedésében ragadható meg. Ez ugyanis idővel a kurd területeket, az ottani olajlétesítményeket, a moszuli gátat, valamint az Erbilben, az Egyesült Államok iraki kurdisztáni konzulátusán/képviselőjén dolgozó amerikai diplomatákat is veszélyeztette, valamint további népiértő cselekményeket helyezett kilátásba. Az első amerikai légitámadásokra már 2014 augusztusában sor került. Szeptembertől azután koalíció szerveződött az Iszlám Állam elleni fellépés céljából, ezúttal már a terrorizmus fenyegetésére tekintettel, miután ekkorra sor került nyugati túsok videófelvevétel nélkül rögzített és közzétett lefejezésére is. Jelentősen felerősödtek a félelmek a nyugati országokban élő muszlim közösségek radikálizációját illetően, illetve a már Szíriában és Irakban harcoló nyugati muszlimok jövőbeli visszatérésével kapcsolatban. A norvég Thomas Hegghammer egy széles körben hivatkozott tanulmányában például azt mutatta ki, hogy a különféle konfliktusövezetekből – Afganisztánból, Jemenből, Szomáliából – korábban nyugati országokba hazatért, „veterán” dzsihadisták egy nem elhanyagolható része kész volt terrorcselekményekben részt venni már eddig is. Hegghammer elemzése jelzi, hogy a veteránok részvételével tervezett merényletek általában veszélyesebbek (nagyobb százalékban jutnak el a megvalósulásig) és halálosabbak is.⁴³

Az Iszlám Állam elleni nyugati katonai fellépés 2014 során elsősorban légitámadások formájában zajlott. Ezek által – a légierő alkalmazásának általános korlátaiból fakadóan –

43 Hegghammer, Thomas: Should I Stay or Should I Go? Explaining Variation in Western Jihadists' Choice between Domestic and Foreign Fighting. *American Political Science Review*, 2013. február, Vol. 107, Issue 1, 1–15. o.

az Iszlám Állam ereje teljes mértékben nem felőrölhető. Ténylegesen – nem nyugati – szárazföldi erők is felvonulnak az Iszlám Állam ellen: különféle irreguláris formációk, a szíriai és az iraki kormányerők.⁴⁴ Ezek hatékonysága azonban kérdéses, együttműködésük pedig nem csupán nehézkes: az érintett szereplők némelyike konfliktusban áll egymással ebben a bonyolult, többszereplős felállásban. Az ebolajárványhoz hasonlóan makacs kihívásról van tehát szó. Fontos különbség azonban, hogy az Iszlám Államhoz kapcsolódó kihívások felszámolására nem adódik tökéletes megoldás. Az ebolajárvány esetében ez, ha nehezen kivitelezhető is, legalább ismert.

Az ebolajárvánnyal és az Iszlám Állammal kapcsolatban lehetséges intézkedések jellegének vizsgálata

A közjóságok közgazdaságtani koncepciójában a közjó természetének megítéléséhez nem tartozik hozzá az adott közjóság előállításának vizsgálata. A biztonságpolitika komplex és turbulens közegében azonban nem tekinthetünk el a közjó-előállítás folyamatának elemzésétől és például a közjó elérésére alkalmas (vagy annak gondolt) intézkedések hatásainak kritikus vizsgálatától.

Anélkül, hogy kimerítő listát adnánk az alábbiakban, többek között a következő intézkedések lehetősége merül fel az ebolajárvánnyal, illetve az Iszlám Állammal kapcsolatos fellépéssel összefüggésben. Ha specifikusan ezeknek mint feltételezett közjó-előállítási módozatoknak a hozadékait tekintjük át, precízebb képet kaphatunk a tehermegosztás nehézségeiről – különösen, ha azt tapasztaljuk, hogy a szóban forgó intézkedések nem tiszta közjóságokat produkálnak, és negatív externáliákkal, „magán- és közrosszak” előállításával járnak.

- Vizsgálhatók így többek között a következő lépések az ebolajárvánnyal összefüggésben:
- ETU-k építése az elsődlegesen érintett térségben;
 - orvosi felszerelés, gyógyszerek és gazdasági segítség küldése az elsődlegesen érintett térségbe;
 - egészségügyi személyzet kiküldése (vagy önkéntes kiutazása) a járvánnyal kapcsolatos helyi fellépés segítésére;
 - a fertőzött egészségügyi személyzet hazaszállítása otthoni ellátásra és kezelésre.

Az Iszlám Állammal összefüggésben pedig:

- (légi)csapások mérése az Iszlám Államhoz tartozó erőkre;
- az Iszlám Állammal harcoló idegen szárazföldi erők megsegítése;
- az Iszlám Állam gazdasági erőforrásainak korlátozása;
- az Iszlám Államhoz csatlakozni vágyó szimpatizánsok kiutazásának megakadályozása;
- az Iszlám Állam oldalán harcoltak visszatérésének megtagadása (egyelőre csupán lehetőségként számításba véve).

A felsorolás fényében nemcsak azt szükséges megvizsgálni tehát, hogy a várt eredmény, vagyis az ebolajárvány felszámolása és az Iszlám Állam erőinek megsemmisítése

⁴⁴ Ezen a ponton érdemes ugyanakkor megemlíteni a térségben jelen lévő nyugati katonai kiképzők és tanácsadók szerepét.

közjóságnak fogható-e fel, hanem azt is, hogy ebben a fenti intézkedések formájában részt venni tisztán közjóság előállításához tett hozzájárulásként értékelhető-e, illetve a kérdéses intézkedések milyen magán- és közrészak előállításával járhatnak úgymond „járulékos kárként”.

Az ebolajárvány esetében az elsődlegesen érintett térségekben nyújtott segítség minden formája kétségtelenül közjóság lehet. A járvány terjedésének esélyét csökkenti, ha ezeken a területeken közreműködünk a hiányzó egészségügyi kapacitások megteremtésében, akár ETU-k építésén, akár felszerelések és gyógyszerek, akár egészségügyi személyzet kiállításán keresztül.

Csak feltételeesen igaz a tiszta közjóság-előállítás feltételezése a fertőzött orvosi személyzet hazaszállítására vonatkozóan: ezen keresztül a vírus tudatos behurcolására kerülhet sor, amivel kapcsolatban defenzív érvként a kockázatok körültekintő kezelésének lehetőségessége szolgálhat. Ha utóbbi megfelelően történik, a vírus behurcolását nem követi a fertőzések továbbterjedése, a fertőzött orvosi személyzet otthoni ellátásával pedig egyfelől jobb ellátás nyújtható a saját állampolgároknak, másfelől az elsődlegesen érintett térségben kapacitásokat hagyhatunk szabadon. Eddig mindössze egyetlen alkalommal, egy spanyolországi esetben nem valósult meg kielégítően a tudatosan behurcolt – „orvosi célból evakuált” – fertőzés tökéletes elszigetelése. Sikerral megtörtént viszont több esetben is az Egyesült Államokban és számos nyugat-európai országban.

Tekintettel e megoldás kivitelezhetőségére, elvi lehetőségként felmerülhet ezen a ponton akár nem saját állampolgárok evakuálása is, alapvetően három különböző okból:

- a specifikus logisztikai kapacitások rendelkezésére állásának esetlegességéből következően szükség lehet arra, hogy egy ország olykor nem saját állampolgár evakuálásában vegyen részt;
- a járvány elleni fellépésben részt vevő orvosi személyzet és az epidemiológusok életének megmentése prioritás lehet;
- felmerülhet mindezen túlmenően az elsődlegesen érintett térségek tehermentesítése is érvként, és ebből következően akár helyi fertőzöttek evakuálása is.

Ilyesmire ténylegesen sor került már, ami az első két lehetőséget illeti. Szenegáli epidemiológust fogadott be kezelésre Németország, kubai orvost Svájc, nigériai ENSZ-békefenntartó katonát pedig Hollandia. Mivel azonban a spanyolországi eset révén dokumentált az orvosi célú evakuálás kockázatossága, összességében ezzel is indokolható lehet az ilyen típusú intézkedések szélesebb körű alkalmazásának elkerülése – bár sejtethetően nem csak ez játszik szerepet a helyi fertőzöttek külföldre szállításának elmaradásában.

Az Iszlám Állam elleni fellépés nem egyértelmű közjóság-jellegéről épp úgy szó esett már, mint az általa jelentett kihívás bizonytalan megoldhatóságáról. Az alábbi passzus során – ettől ideiglenesen elvonatkoztatva – a kihívás kezelésére elvben használható intézkedések áttekintése következik, a közjó-előállítás kritériumát szem előtt tartva. Ennek révén a már előre jelzett problémák mellett felmerülő további kihívások azonosítására kerülhet sor.

A légitársaságok az általános értékelés szerint az Iszlám Állam erőinek feltartóztatására alkalmasak csupán. Egyes források szerint 2014 végéig ezek az akciók több mint ezer kombattánsal végezhettek, az Iszlám Államnak azonban akadt utánpótlása, így e veszte-

ségek nem rendítették meg.⁴⁵ A Nyugattal vívott háború közepette propagandát is eredményesebben, illetve hitelesebben tudtak kifejteni, és ez ellensúlyozta a légitámadások elrettentő hatását a csatlakozásról gondolkodó szimpatizánsok oldalán. A közjó-előállítás tekintetében azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a kinetikus erőt alkalmazó katonai műveletek először is rombolnak, épületekben és infrastruktúrában tesznek kárt, ez pedig legalább hosszú távon az újjáépítés szükségességét helyezi kilátásba egy olyan területen, ahol éppen az eddig is meglehetősen kedvezőtlen körülmények jelentettek éltető közeget a politikai radikalizáció számára. Az olajinfrastruktúra elleni bombázások is figyelemre méltók: ami jelenleg az Iszlám Állam jövedelemszerző képességét érinti, a jövőben értelemszerűen más szereplők számára jelenthet bevételkiesést.

Ezek az érvek ugyanakkor csakis az alternatív költség figyelembevételével számítanak: amennyiben az Iszlám Állam feltartóztatására nem kerülne sor, az általa véghezvitt pusztítás nagyobb területre terjedne ki, és több áldozatot követelne mind emberéletben, mind fizikai károkban.

Az Iszlám Állam ellen harcoló idegen szárazföldi erők támogatása nem kevésbé összetett kérdés. A térség sokszereplős, multivektoriális kapcsolatrendszerében többeket negatívan érinthet egyes harcoló felek megsegítése, és ez a koalíciószervezés szempontjából az egyik legnagyobb kihívás. Törökország számára nem közömbös a kurd erők megerősödése a nekik jutó fegyverszállítmányok révén, miközben ellenzői Basár al-Aszad szíriai rendszerének, a szíriai iszlamista ellenzéknek pedig legalább egy részével kifejezetten szimpatizálnak. Ennek, valamint a nyugati országok – különösen az Egyesült Államok – részéről az úgynevezett mérsékelt felkelőerőknek jutó támogatásnak a szíriai kormányerők nem örülnek. Irán és a Hezbollah részvételének elfogadása az Iszlám Állam elleni fellépésben – ami egyébként jó ideje adott – az arab öbölállamokat és Izraelt aggasztja. A síita irányítás alatt álló iraki biztonsági erők újraszervezése és megerősítése pedig az iraki szunnitákat nyugtalanítja és tereli az Iszlám Állam oldalára.

„Érdekfeszítő” kérdés az Iszlám Államhoz csatlakozni kívánók kiutazásának és a veteránok visszatérésének az akadályozása is. A már említett Thomas Hegghammer például kimutatta, hogy néhány esetben kifejezetten az „akadályoztatás” vezetett a külföldi konfliktusokban harcolni vágyó, radikalizálódott személyek terrorista cselekményekben való részvételéhez nyugati országok területén. Számos jel utal arra, hogy Kanadában, 2014 októberében az Iszlám Állam két, egymástól függetlenül cselekvő szimpatizánsa is a kiutazás nehézségei miatt döntött otthoni akciók elkövetése mellett.⁴⁶

Ebből látszólag az következhet, ha engedték volna őket eljutni Szíriába, úgy elképzelhető, hogy sajátos ambícióik megvalósítására ott kielégítő terepet találtak volna, és terrorcselekményeik elkerülhetők lettek volna. Ténylegesen mégis fontos megakadályozni az érintettek kijutását, ha erre lehetőség van. A szíriai és az iraki konfliktus nem szolgálhat valamiféle feszültség-levezetőként a Nyugat számára. Az Európa szomszédságában zajló

45 Over 1,000 Islamist militants killed in U.S. strikes in Syria: monitor. *Reuters*, 2014. 12. 23.

46 A kanadai parlament ellen támadást intézett Michael Zehaf-Bibeau korábban „álmódzott” arról, hogy elmegy harcolni Szíriába; Martin Rouleau pedig azért nem tudott kiutazni, mert éppen ettől tartva a kanadai hatóságok bevonták az útlevélét. Lásd Pilditch, David: Ottawa gunman 'dreamed of being a jihadist in Syria'. *Express*, 2014. 10. 24.; Logan, Nick: Could Canadian authorities have prevented the Quebec 'terror' attack? *Global News*, 2014. 10. 21.

háború az eddigi tapasztalatok szerint nettó termelője, nem pedig veszthelye a „dzsihádroz” csatlakozni kész európai radikálisoknak. Éppen ezért érdemes elgondolkodni a visszautazás akadályozásán is: mivel az gyakorlatilag nem hagy más választást az érintetteknek, csakis a dzsihádro folytatását.

Tisztán közjó-előállító jellege – amennyiben, mint fentebb jeleztük, az Iszlám Állam elleni fellépés közjószág voltának megítélésétől elvonatkoztatunk – szinte kizárólag az Iszlám Államnak jutó finanszírozás korlátozásának lehet. Emellett ugyancsak egyértelműen hasznos a terrorizmus elleni fellépés részeként a védekezés, vagyis a radikalizálódott vagy vélhetően radikalizálódott személyek megfigyelése,⁴⁷ a terrorcselekmények előkészületeinek felderítése és a lehetséges célpontok védelme.

Összegezve elmondhatjuk tehát, hogy az ebolajárvány és az Iszlám Állam elleni fellépés folyamatának és intézkedéseinek elemzése alapján még egyértelműbben kimutattuk az ebolajárvánnyal kapcsolatos együttműködés közjószág-jellegét, és ennek fényében a tanulmány korábban felállított hipotézisei nem szorulnak jelentős módosításra.

A tehermegosztás az ebolajárvány és az Iszlám Állam elleni fellépésben

A korábbiakban megjelölt hipotézisek vagy alapvető feltételezések szerint, amelyek tekintetében az itt vizsgált két eset jellemzőire – a 2014-es évre vonatkozóan – rákérdezőnk, lényegében arra vagyunk kíváncsiak, hogy

- a „részt vevő országok száma” nagyobb-e (H1), a „ráfordítás/szükséglet ráta” kedvezőbb-e (H2);
- kisebb-e a „részt vevő országok GDP-arányos hozzájárulásának szórása” (H3);
- inkább „multilaterális diplomáciai aktivitásra” számíthatunk-e (H4);
- és egyértelműbb-e az „értelmezési keret” (H5) az ebolajárvány elleni fellépés esetében. Emellett figyelmet szentelünk annak is, ha egyes államok a fellépésben való részvételt meghatározó ösztönzők és a fellépés során keletkező különféle externáliák manipulálására tesznek kísérletet. Az előzetes várakozásunk az, hogy ez inkább az Iszlám Állammal összefüggésben fordulhat elő (H6).

A brit *Guardian* napilap *Global Development Datablog*-jának adatai szerint az ebolajárvány elleni fellépéshez 2015. január 19-i állás szerint 2,539 milliárd dollár (USD) értékben mozgósítottak segítséget állami donorok, nemzetközi szervezetek, nem kormányzati szervezetek, vállalatok és magánszemélyek együttesen. Ennek túlnyomó részét 2,05 milliárd dollár értékben állami donorok adták (80% feletti részesedés). Összesen 67 ország tett felajánlást, és ezek közül 61 folyósította a megígért segítségnek legalább egy részét. A nemzetközi összefogás azonban ténylegesen ennél több országra terjed ki, hiszen a Világbank, az ENSZ-szervek, az Afrikai Unió és az Európai Bizottság részvételén keresztül ennél sokkal többen tekinthetők hozzájárulóknak: gyakorlatilag az ENSZ tagságának egésze. A nemzetközi szervezeti források teszik ki a mozgósított segítség 12,25%-át.⁴⁸

47 Ezek a tevékenységek ugyanakkor meglehetősen költségesek, és jelentős emberi erőforrásokat köthetnek le.

48 Az Ebola Funding Tracker 2015. január 19-i adatai szerint, i. m.

Az egyéni felajánlók között megjelenik számos kis ország, így például Montenegró, Liechtenstein vagy Andorra. Az abszolút összeget tekintve legnagyobb hozzájáruló az Egyesült Államok, 36,4%-os részesedéssel a teljes mozgósított segítség egészéből (tehát a nem kormányzati és nemzetközi szervezeti hozzájárulásokat is figyelembe véve); a második helyen az Egyesült Királyság áll a népesség- és GDP-arányosan *legnagyobb* hozzájárulással; ez után következnek Németország, Svédország, Kanada és a Kínai Népköztársaság (utóbbi népesség- és GDP-arányosan alacsony hozzájárulással).⁴⁹

Az Iszlám Állam elleni fellépésben egy viszonylag friss, 2014. novemberi felmérés 59 ország részvételét jegyezte fel.⁵⁰ Ezek igen változatos formában járultak hozzá a koalíció tevékenységéhez. Számos itt feltüntetett ország, például Lettország, Moldova, Montenegró vagy Omán elvi támogatást ad csupán. Koszovó és Marokkó gyakorlatilag azzal kerültek fel a listára, hogy letartóztattak az Iszlám Állammal kapcsolatban állónak vélt személyeket, Macedónia pedig azzal, hogy törvényt hozott a külföldi harcokban való részvétel tiltásáról. Ebből már látható, hogy a GDP-arányos és a népességarányos hozzájárulási mutatók szórásának összevetése a két eset között alapvetően szükségtelen. Az Iszlám Állam elleni fellépés esetében a hozzájárulók nyilvánvalóan kisebb körén belül is az országok jelentős része tesz fizetési tételként nem kifejezhető vállalat, pontosabban névleges résztvevő csupán.

A légitámaszokban 2014 végéig tizennégy ország⁵¹ vett részt az Egyesült Államok vezetete koalíció részeként, de ezeken az országokon kívül a szíriai és az iráni légierő is hajtott végre műveleteket ebben az időszakban. Az Egyesült Államok légierője 2014 végéig 6981 harcászati bevetést repült, amelyek során 1411 alkalommal került sor csapásmérésre.⁵² Tekintve, hogy 2015. január 7-i állás szerint összesen 1676 légitámaszra került sor (a Pentagon közlése szerint),⁵³ az is megállapítható, hogy ezeknek legalább 84%-át az Egyesült Államok hajtotta végre. Ez sokkal jelentősebb aránytalanság, mint ami az ebolajárvány esetében tapasztalható. Ebben a tekintetben az is jelentőséggel bír, hogy az Egyesült Államok vezette koalíció egy része nem hajlandó szíriai területen található célpontokat bombázni, mivel itt hiányzik a terület felett szuverén kormányzat bejegyzése.

A ráfordítás/szükséglet ráta megítélése hasonlóan egyértelmű kontrasztot ad. Az ebolajárvány esetében az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala (*Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – OCHA*) 2014 szeptemberében például 988 millió dollárt ítélt szükségesnek a fellépéshez, és ebből már október közepéig befolyt 378 millió dollár. Ténylegesen azonban láthattuk, hogy az ENSZ-rendszeren kívül is jelentős hozzájárulásokra került sor, és hogy végül az OCHA által szükségesnek nyilvánított összeg többszöröse került felhasználásra. Igaz, növekvő kihívás ellenében, ami az ismert fertőzöttek növekvő számát illeti. A tanulmány lezárásáig a járványt jellemző R0 mutató – az egy fertőzött által megfertőzöttek átlagos száma – sem mutatott igazán megnyugtató ja-

49 Ennek megítélését relativizálhatja ugyanakkor az életszínvonal, azaz például a GDP/fő mutató figyelembevétele.

50 Drennan Justine: *Who Has Contributed What in the Coalition Against the Islamic State?* *Foreign Policy*, 2014. 11. 12.

51 Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Kanada, Ausztrália, Belgium, Dánia, Hollandia, Bahrein, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Katar, Jordánia és Irak.

52 „Combined Forces Air Component Commander 2010 – 2014 Airpower Statistics”, U.S. Department of Defense, 2014. december 31.

53 Alexander, David: *U.S.-led air strikes have hit 3,222 Islamic State targets: Pentagon.* *Reuters*, 2015. 01. 07.

vilást: a járvány első évének nagy részében 1,5 és 2,5 között mozgott,⁵⁴ és a rendelkezésre álló számítások alapján 2014 végéig nem mutatkozott egyértelmű csökkenés.⁵⁵ Az Iszlám Állammal szemben a fellépés 2014 végéig ugyanakkor arra sem volt elegendő, hogy az a vele szemben álló erők javára jelentős területeket adjon fel; ilyen értelemben csak kisebb veszteségeket szenvedett el, miközben további területeket is szerzett, és például nyomás alatt tudta tartani az észak-szíriai Kobani városát, melyet még 2014 szeptemberében vett ostrom alá, és egy időre részben el is foglalt.

Ami az „értelmezési keret” változót illeti, ennek meghatározására formális multilaterális keretek között is kísérlet történt, mind az ebolajárvány, mind az Iszlám Állam elleni fellépés tekintetében.

Az Egészségügyi Világszervezet 2014. augusztus 8-án „nemzetközi jelentőségű közegészségügyi kihívásnak” nyilvánította az ebolajárványt, és ez érezhetően segítette a pénzügyi mozgósítást a járvány elleni fellépés érdekében. Fontos jelzés volt továbbá, hogy a vezető hozzájárulást adó Egyesült Királyság részéről David Cameron miniszterelnök „a legjelentősebb egészségügyi kihívásnak” írta le a járványt, mely „a világ országai közül sokakat érinthet majd”.⁵⁶ Mivel nem mondható meg előre, hogy pontosan kiket, ez értelemszerűen a közjóság-jelleg kinyilvánításának volt tekinthető.

Az Iszlám Államra vonatkozóan 2170-es számú határozatában „az emberi jogok súlyos, szisztematikus és széles körű megsértését” állapította meg az ENSZ Biztonsági Tanácsa (2014. augusztus 15-én, egyhangú szavazással).⁵⁷ Obama elnöktől az Arab Ligáig számos szereplő „terrorista szervezetként” határozta meg az Iszlám Államot, Obama pedig ráadásul úgy nyilatkozott róla, hogy „az Iszlám Állam nem iszlám és nem állam”.⁵⁸ Abdullah jordán uralkodó „harmadik világháborúként” utalt az Iszlám Állam elleni fellépésre, ugyanakkor a globális közjóság-jellegnek sajátosan ellentmondó módon „a muszlimok problémájaként” és „az iszlámon belül zajló háborúként” írta le azt, vagyis elsődlegesen az iszlám világ szempontjából nevezte nagynak a tétet.⁵⁹ A szaúdi Abdullah király éppen ebből kiindulva szeptember elején még a Nyugat figyelmeztetését látta szükségesnek, miszerint „a terrorizmusnak lehet hatása a Közel-Keleten kívül is”, a Nyugat lehet „a következő célpont”, és az Iszlám Állam terrorja „elérheti Európát akár egy hónapon belül, Amerikát pedig egy hónapra rá”.⁶⁰ Érdekes, hogy ilyen értelemben az Iszlám Állam elleni fellépés kezdeményezői nem egyértelműen az Egyesült Államok vagy a nyugati országok voltak.

54 2014 augusztusáig bezárólag érvényes számítások szerint. Az R_0 értékének 1 alá kellene csökkennie ahhoz, hogy a járvány kifulladására számíthassunk. Althaus, Christian L.: *Estimating the Reproduction Number of Ebola Virus (EBOV) During the 2014 Outbreak in West Africa*. *PLOS – Current Outbreaks*, 2014. 09. 02.

55 *Ebola in graphics – The toll of a tragedy*. *Economist*, 2015. 01. 22. Hozzátehető ugyanakkor, hogy egyes híradások ekkor már az új fertőzések számának időarányos csökkenését jelezték.

56 Watt, Nicholas – Davies, Lizzy: *Follow Britain's example on Ebola, David Cameron tells world leaders*. *Guardian*, 2014. 10. 17.

57 „Security Council Adopts Resolution 2170 (2014) Condemning Gross, Widespread Abuse of Human Rights by Extremist Groups in Iraq, Syria”, ENSZ Biztonsági Tanács, 2014. augusztus 15.

58 Obama: *The 'Islamic State' is neither Islamic nor a state*. *The Week*, 2014. 09. 10.

59 *Jordan's king: Fight on ISIS „a third world war”*. *CBS*, 2014. 12. 05. Episztemológiai kérdés is, mivel nehezen megítélhető, de úgy is mondhatnánk: Abdullah „annak [elsődlegesen az iszlám világ szempontjából jelentősnek] ismerte el” a tétet – amennyiben a kijelentéssel egyetértünk.

60 *Saudi king warns West will be jihadists' next target*. *Yahoo/AFG*, 2014. augusztus 30.

Az ilyen beszédaktusok sikeressége tökéletes biztonsággal nem ítéltető meg, figyelemreméltó azonban, hogy nyíltan ellenzéki pozíciót az itt tárgyalt kérdésekben senki nem vállalt.

Ad hoc multilaterális diplomáciai eseményekre mind az ebolajárvány, mind az Iszlám Állam elleni fellépés szervezésének részeként sor került. 2014. szeptember 15-én Párizsban tartottak egy magas szintű diplomáciai találkozót harminc ország képviselőinek részvételével, ahol az iraki vezetés részéről Fuad Maszum elnök társ-házigazdaként jelent meg a vendéglátó François Hollande mellett. Ez valamiféle folyamatot is beindított, aminek részeként Brüsszelben egy miniszteri szintű találkozóra került sor decemberben. Eközben, 2014. október 2-án Londonban rendezték meg a „Mérjünk vereséget az ebolára Sierra Leonében” konferenciát. Ezen húsznál több kormányzat képviselői vettek részt, együtt nem kormányzati szervezetekkel, az ENSZ-szel és a Világbankkal együtt. A két esemény – az említett párizsi és londoni konferencia – azonban nyilvánvalóan eltérő jelentőséggel bírt.

Az Iszlám Állam esetében a párizsi konferencia lehetőséget adott a nyilvános és közös kiállásra a koalícióhoz effektív intézkedések részeseként csak később csatlakozó országoknak, és segített újabb tagok toborzásában. A fokozatosságot jelzi a koalíció tagjainak nem egyidejű döntése a részvételről. Az Egyesült Királyságban és Belgiumban például szeptember 26-án, Kanadában pedig október 8-án született törvényhozási hozzájárulás az Iszlám Állam elleni műveletekhez; Hollandiában a kormánykabinet hozott erről döntést szeptember 24-én, Ausztráliában úgyszintén, október 3-án. Az Egyesült Államok vezető szerepe kezdettől fogva nyilvánvaló volt, miután a párizsi találkozón a résztvevők gyakorlatilag az Obama által 2014. szeptember 10-én, öt nappal a konferencia előtt bejelentett, az Iszlám Állam hosszú távú felszámolására irányuló stratégiai elképzelés mögé sorakoztak fel.⁶¹ A koalíció teljes tagságának lajstromba vétele az amerikai külügyminisztérium weboldalán történt meg;⁶² a közszemlére tételnek itt legitimitációépítő funkciója is volt.

Ez figyelemre méltó az elméleti bevezetésben említett lehetőséget illetően is, miszerint a kezdeményező vagy az „elsőként cselekvő” nem feltétlenül a leginkább érdekelt ország: az Iszlám Államhoz csatlakozók számára az Egyesült Államok természetesen különösen vonzó célpont lehet, ám a visszatérésük a konfliktusövezetből leginkább azokat az országokat veszélyezteti, ahonnan népességárányosan a legtöbben vesznek részt a szíriai és iraki harcokban. Az Egyesült Államoknál ilyen értelemben egy 2015. januári összesítés szerint – kifejezetten az adatokkal következetesebben szolgáló országok közül – érdekeltbbek lehettek Svédország, Belgium, Dánia, Franciaország, az Egyesült Királyság, Hollandia, Norvégia, Ausztrália, Ausztria, Írország, Finnország, Németország és még sokan mások.⁶³

A tágabb kitekintésben is megnevezhető „mások” között bizonyosan ott találjuk az arab országokat, amelyek esetében nagy valószínűséggel kevésbé pontos becslések állnak csak rendelkezésünkre. A fenti rangsorba így nem illeszthetők be teljes biztonsággal. Az egymillió fő lakosra jutó kiutazottak számát tekintve becslések alapján mégis valamenynyi fentebb felsorolt országot megelőzhetik a következők: Tunézia (275 kiutazott/millió

61 President Obama: “We Will Degrade and Ultimately Destroy ISIL”. *White House*, 2014. 09. 10.

62 “Building International Support to Counter ISIL”, U.S. Department of State, 2014. 09. 19.

63 Foreign Fighters In Iraq and Syria: Where Do They Come From? *RFE/RL*, 2015. 01. 19.

fő), Jordánia (135), Szaúd-Arábia (97), Líbia (89) és Marokkó (45) – úgy, hogy közben éppen az Iszlám Államot sokáig nyíltan támogató Katart illetően nincsen mértékadó becslésünk.⁶⁴

Az imént felsorolt országok közül Jordániának és Szaúd-Arábiának a részvételét – ezek fentebb már jelzett, kezdeményező retorikájának tükrében paradox módon – még az európai országok eseténél is világosabban az amerikai diplomácia biztosította. Ebben fontos szerepet játszott többek között Lloyd Austin tábornok a Pentagon részéről, aki az Egyesült Államok katonai stratégiáját illetően a végső egyeztetéseket folytatta le Szaúd-Arábiával, az Egyesült Arab Emírségekkel, Jordániával és a leginkább vonakodó Katarral. Az arab országok együttműködésének megnyerésében ugyanakkor a John Kerry külügyminiszter és a szaúdi Abdullah király közötti, 2014. szeptember 10-i találkozóknak volt kulcsszerepe. A szaúdi fél itt az úgynevezett mérsékelt szíriai felkelők kiképzésének és felfegyverzésének folytatását kérte a koalíció támogatásáért cserébe, kitartott az Aszad-rendszer elmozdításának szándéka mellett, legelőször is pedig a síita Núri al-Maliki iraki kormányfő távozását várta a hatalomból Bagdad támogatásának – így például a vele huszonöt éve megszakadt diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének – az előfeltételeként.⁶⁵

A bilaterális diplomáciára, illetve kapcsolattartásra itt azért is nagy szükség volt, mert az interakciók egy részére csak titokban kerülhetett sor. Ennek legfőbb oka, hogy az Iszlám Állam ellenében gyakorlatilag két különböző koalíció harcol: az egyik oldalon az Egyesült Államok vezette összefogásban résztvevők, a másik oldalon pedig Irán, a szíriai kormányerők és a Hezbollah. Mint utóbb kiszivárgott, Obama elnök ez ügyben bizalmas levélváltást kezdeményezett Ali Khamenei ajatollahkal.⁶⁶ Katonai szükségszerűsége alapján pedig az is nyilvánvaló, hogy a szíriai területen végrehajtott légitámadásokkal kapcsolatban az Egyesült Államoknak és a szíriai kormányerőknek kellett valamiféle koordinációt folytatnia.⁶⁷

Az ebolajárvány esetében az ad hoc multilaterális diplomáciai aktivitás csak kiegészítette az ENSZ, a Világbank, az Afrikai Unió és az Európai Unió keretében zajló együttműködést és egyeztetést. 2014. szeptember 25-én például az ENSZ Közgyűlésének rendes éves ülészakához kapcsolódóan is lezajlott egy találkozó az ebolajárvány elleni fellépés ügyében, ahol egymilliárd dollár értékben került sor felajánlásokra. Ennek során jött létre az ENSZ Ebolaügyi Különalapja is (teljes nevén *Ebola Response Multi-Partner Trust Fund*). A londoni konferenciának kétségtelenül volt némi szimbolikus jelentősége, pénzügyi téren azonban mindössze körülbelül húszmillió dollárnyi (13,25 millió fontnyi) új felajánlást hozott a résztvevők már meglévő felajánlásai mellé.

Összegezve tehát: az ebolajárvány és az Iszlám Állam elleni fellépés 2014 során megfigyelhető fejleményeinek összehasonlítása során az első három hipotézis (H1; H2; H3)

64 Uo.

65 Entous, Adam – Barnes, Julian E.: *Deal With Saudis Paved Way for Syrian Airstrikes*. *Wall Street Journal*, 2014. 09. 24.

66 Solomon, Jay – Lee, Carol E.: *Obama Wrote Secret Letter to Iran's Khamenei About Fighting Islamic State*. *Wall Street Journal*, 2014. 11. 06.

67 Még akkor is, ha a szíriai kormány közben a légitámadásokkal összefüggésben a nyilvánosság előtt tiltakozott a légtérnek és a szuverenitásának megsértése miatt. Katonai szaknyelven az ilyenkor szükséges koordináció tárgya többek között a „konfliktusmentesítés” (*deconflicting*), melynek révén biztonsággal lehet párhuzamosan közlekedni és fegyvereket alkalmazni a közösen használt térben.

egyértelmű beigazolódását tapasztaltuk, míg a többi (H4; H5; H6) esetében ugyanez bizonyos fenntartásokkal állapítható meg.

H1: Az ebolajárvány elleni fellépés esetében több az effektíve részt vevő/hozzájáruló ország. H2: Pontos megítélésétől függetlenül – és az eredmények tükrében is – az ebolajárvány elleni fellépésben kedvezőbb a ráfordítás/szükséglet ráta. H3: A hozzájárulások GDP-arányos mértékének szórása is nyilvánvalóan kisebb az ebolajárvány elleni fellépésben, miután az Iszlám Állam ellen hozzájárulóknak számító országok egy része fizetési tételként kifejezhetetlen, pusztán névleges támogatást adott a koalíciónak.

A három hipotézis beigazolódása megerősíti, hogy Mancur Olsonnak és a realizmusnak a tiszta közjóságok problémás előállítására vonatkozó feltételezését az ebolajárványhoz kapcsolódó kockázatok jellege alapján helytállóan hagytuk figyelmen kívül.

H4: Multilaterális diplomáciai aktivitást mindkét esetben tapasztaltunk. Míg azonban az ebolajárvány esetében ez az érintett nemzetközi szervezetek keretében folyamatosnak vagy rendszeresnek volt mondható, az Iszlám Állam ügyében jellemzően *ad hoc* jellegű volt. Az utóbbi esetben nagy jelentősége volt az amerikai vezetésnek és a bilaterális interakciónak. Igaz, a hozzájárulások ösztönzésében és a válaszadás szervezésében az ebolajárvány esetében is kiemelkedő szerepet játszott az abszolút hozzájárulások tekintetében vezető Egyesült Államok és a népesség- és GDP-arányos hozzájárulás tekintetében vezető Egyesült Királyság, és így itt sem beszélhetünk *tisztán* csakis a nemzetközi szervezeti architektúra által mozgásba hozott gépezetről. Az értelmezési keret kialakításában ugyanakkor egyértelműen itt játszottak nagyobb szerepet a transznacionális bürokratikus hálózatok. Ezen a ponton egyben a H6-os hipotézis felvetése is megválaszolható: az Iszlám Állam esetében a fellépés szervezésében több különalkura volt szükség, és ez részben éppen az ösztönzők és a felmerülő externáliák célravezető szabályozására irányult.

H5: Ezen a ponton figyelemre méltó, hogy a fentebbi négy (avagy négy plusz egy) hipotézist *annak ellenére* is beigazolódni láttuk, hogy a domináns értelmezési keret az Iszlám Állam esetében is a fellépés közjósággként történő felfogását támogatta. Úgy is mondhatjuk tehát, hogy a dominánsan hangoztatott értelmezési keret hatása nem kompenzálta a két probléma tényleges ismérveinek áttekintése során megállapított különbségeket.

Konklúzió

Az ebolajárvány tisztább közjóság-jellegével magyarázható kollektív magatartás (a nagyobb és egyenletesebb globális mozgósítás) fényében a magyar külpolitika választása (az Iszlám Állam elleni fellépés nagyobb mértékű segítése) különlegesnek, vagyis a kollektív tendenciától eltérőnek, bár ebben a tekintetben nem teljesen egyedülállónak mondható. Csehország preferenciái például Magyarországéval megegyezőnek mutatkoztak (a 2015. január 19-i adatfelvétel szerint).⁶⁸

A kollektív tendencia, vagyis a tiszta közjóságok tekintetében tapasztalt nagyobb kollektív áldozatvállalás magyarázata végső soron a realizmus alapján elvárható önérdékkövetés triviális motívuma (is) lehet az olyan országok esetében, amelyek osztják a tiszta

⁶⁸ Az Ebola Funding Tracker 2015. január 19-i adatai szerint, i. m.

közjóság-jelleget illető percepciót, és amelyeket más tényező nem térít el ennek figyelembevételétől. Magyarország az ebolajárvánnyal összefüggésben ugyanakkor magát következetesen „alacsony kockázatúnak” nyilvánította, vagyis nem feltétlenül osztotta a fellépés közjóságként történő felfogását (akár helytálló volt részéről ez az értékelés, akár nem). Ennek fényében az Iszlám Állam elleni fellépéssel kapcsolatos érdekeltség vizsgálata teljesítheti ki a képet, hogy a magyar külpolitika e választása magyarázható-e a realizmus feltételezéseivel konzisztensen.

Az ezzel kapcsolatos részletes vizsgálódás meghaladja e tanulmány kereteit, de az ügyben vázlatosan utalhatunk két alapvető tényezőre. Jelentőséggel bírhat így egyebek mellett az, hogy a Magyar Gáz- és Olajipari Nyrt. (Mol), amelyben a magyar államnak számottevő részesedése van, jelen van Észak-Irakban, és bizonyos mértékig függő helyzetben van az iraki befektetésekhez kapcsolódó, várható bevételeinek tekintetében. Az iraki kurdisztáni Kurd Regionális Kormányzat például csak 2014 végén folyósított a társaság számára egy régóta esedékes, 15 millió dolláros kifizetést.⁶⁹ Magyarországnak így gazdasági érdekei is fűződnek az iraki kurd területek stabilitásához. Ennél nagyobb jelentőséggel bírhatnak ugyanakkor a magyar kül- és biztonságpolitika szempontjából meghatározó nyugati szövetségi rendszer céljai, amelyekkel összhangban eljárva Magyarország az alapvető partneri kapcsolatait ápolja.

Mint arra az államok magatartásában a tehermegosztás vonatkozásában megfigyelt számos sajátosság már korábban is következtetni engedett: az államok nagymértékben eltérő helyzetük és körülményeik alapján mérlegelnek hozzájárulásuk szintjének kialakításakor, és nem csupán egy adott közös erőfeszítés közjó-előállító jellegének objektív (vagy annak vélt) megítéléséből indulnak ki. A tanulmány ugyanakkor azt is kimutatta, hogy az utóbbi kérdés nem elhanyagolható tényező a számításaikban, és az államok összességének magatartására jellemző kollektív tendenciák ezt tükrözhetik.

69 Olajexport: 15 millió dollárt fizettek a kurdok. *Nol/MTI*, 2014. 12. 02.